

A MAGYAR VEZÉNYSZÓ.

(Első közlemény.)

Vezényszavaink kérdésével már sokszor foglalkozott történelmi irodalmunk, bizonyítani igyekezvén, hogy a multban a magyar katonaságot magyar nyelven vezényelték.

Hadtörténészeink előtt ezt ma már bizonyítani felesleges. Előttük kétségtelen, hogy mentől távolabb időkre megyünk vissza a multban, annál bizonyosabb, hogy a semmi más nyelven nem értő magyar csapatokat, más nyelven mint magyarul kiképezni és vezényelni nem lehetett és pedig nem csak azért, mintha nemzeti érzésük kívánta volna meg ezt, hanem egyszerűen a czélszerűség fizikai erejű kényszerénél fogva mert különösen háboruban, ütközetben, — ha egyes igen gyakran nagyon tekintélyes csapatok, egész dandárok nem értik meg a vezényletet, a balsiker, a megveretés bizonyos.

Kellett lenni, tehát kétségtelenül voltak is magyar vezényszavaink már a honfoglalástól kezdve, csak nem maradtak mind reánk, vagy még lappanganak, nem fedeztük még fel azokat. Feladatunk tehát a kutatás, s a meglevőknek ösmertetése és rendszeres egybeállítása.

A régibb korban bizonyára nem voltak rendszeres vezényszavak, hanem csak inkább lelkesítő *csatakiáltások*, a melyekkel a rendszerint előljáró vezérek csapataikat tüzelték: Az Anjou Nagy Lajos királyunkról tudjuk, hogy: «*Utánmam! Éljen Magyarország!*» kiáltással rohant magyar csapatai élén az ütközetbe. Már a középkortól kezdve s azután is több százados török háboruink alatt az ütközet megkezdését a *Jézus!* nevének kiáltásával jelentették. Az *Előre, Hátra, Rajta, Hajrá, Hozzá*

vitézek, Lassan, Vágtass, Rohanj! már a XVII-ik századból ismert vezényszavaink.

A legelső eddig ösmert vezényszógyűjteményünk, a mely írásban maradt ránk, a XVIII-ik század elejéről való. II. Rákóczi Ferencz magyar nemes testőrségének egyik tagja, Badicz Imre jegyezte azt fel. A fegyverfogásra és tüzelésre vonatkozó 30 kuruczkori vezényszót ismerünk abból meg.¹

Ezután sorakozik a gróf Kemény József-féle gyűjteményből származó 88 magyar vezényszó, melyet azok XVII-ik századi származását vitatva Dr. *Sztripszky Hiador* tett közzé.² Ezek azonban, mint később kifogjuk mutatni, szintén a XVIII-ik század első feléből valók.

Ezután következnek korrendben a gróf *Károlyi Ferencz* által a saját maga alapította huszárezred számára *1736-ban* kiadott gyakorlati szabályzatba foglalt vezényszavak,³ azután az *1745-ik* esztendőben az insurrectió számára szerkesztett hadi rendtartás,⁴ a Kovács J. által *1746-ban* kiadott Hadi Exercitium,⁵ a nemesi fölkelés részére *1797-ben* kiadott kétféle szabályzat vezényszavai,⁶ melyek közül a Splényi Gábor generális által kiadott gyűjtemény a lovasság számára 60 vezényszót foglal magában

Majd az *1809-iki* nemesi fölkelés részére készült több rendbeli regulamentumok⁷ említendők, amelyeket *Verséjhy Ferencz* költő

¹ *Thaly Kálmán*. Századok. 1868. 740 l. és u. o. Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. 1885. 344. l.

² *Századok*. 1909. II. füzet.

³ *Éble Gábor*. Károlyi Ferencz gróf és kora I. 1893. 597--623. l. és *Ludovica Akad. Közlöny*. 1893. 392—413. l.

⁴ A nemes magyar nemzetnek hadi rendtartásáról és a F. királynak s országnak védelmezésére rendeltetett insurrectiójáról, törvényes szokás szerint való rövid leírás summája. Pozsonyban. 1745.

⁵ *Kovács János*. Hadi exercitium, vagyis gyalog regementek gyakorlása, mely Kewenhiller főgenerális alkotmányából magyar tiszt uraimék kedvéért nyelvünkre fordítottatott stb. Pozsonyban. 1746.

⁶ *Iványi István*. Katonai vezényszók 1797-ből. Hadtört. Közlemények V. 123.

⁷ a) A szolgálatot illető szabások kérdésekbe és feleletekbe foglalva, a Magyar felkelő nemes lovasság közvitézeinek és altisztjeinek számára. A puskázásról és az altisztek kötelességeiről szóló toldalékkal együtt.

és nyelvész és *Csohány József* százados dolgoztak át magyarság szempontjából. Fontos, hogy e regulamentumok végén közölve vannak az idegen nyelvekből megmagyarosított «mesterszók» is, melyeket *Vay József*, báró *Vay Miklós*, *Tanárky* vezérkari főhadnagy, gróf *Teleky László* és gróf *Rhédey Lajos* fordítottak.¹

A történelmi fejlődés szempontjából ezután még az 1848—49-ik szabadságharcz honvédségének s az akkori nemzetőrségnek, valamint az 1869-ben szervezett m. kir. honvédségnek első vezényszavai érdemlik figyelmünket.

Ezúttal egy új, eddig kiadatlan vezényszógyűjteményt közlünk, mely a magyar lovasság, tehát a huszárság 1722-ik évi regulamentumának, *Pekáry József* tulajdonából már a M. N. Múzeum levéltárába jutott kéziratában foglaltatik:

Magának az egyébként is becses regulamentumnak közlését már folyóiratunk mult évi folyamában megkezdtük.

Mielőtt azonban ezeket közölnénk, hogy ezen vezényszavaink korrendi helyét meghatározhassuk, vissza kell térnünk a *Sztripszky* által kiadott gróf Kemény-féle vezényszógyűjteményhez, a melyeket közlő a XVII-ik századból származóknak mond. Ezen kormeghatározását főleg három dologra alapítja 1. az írás típusára, 2. a kézirat papírjának minőségére, melyet ugyanis XVII-ik századnak tart és végül azon körülményre, hogy a papírhüvelyű töltények 1670-ben lépven nálunk használatba, azontúl, már a Rákóczi-féle vezényszavak közt is benne van az erre vonatkozó vezényszó, hogy: «*Harapd el a töltést!*» Miután pedig ez a vezényszó nincs benne a Kemény-féle jegyzékben, tehát az szerinte azt bizonyítja, hogy 1670 előttről való.

A három bizonyíték egyikét sem fogadhatjuk el.

Ami az elsőt illeti, szakembereink tudják, hogy az irástypus

A felséges csász. kir. örökös főherczegnek és nádor ispánynak kegyelmes rendelésébül. Pesten, 1809.

b) A gyakorlás regulamentuma a Magyar felkelő nemesség lovasságának számára. Pesten, 1809.

c) A szolgálat regulamentuma az erdélyi felkelő nemesség gyalogságának számára közönségesen. Kolozsvárott, 1809.

¹ *R. Kiss István*. Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére. Budapest. I. k. 54—58. l.

nem változik meg egyszerre, egy század mesgyéjén, a fejlődés, a változás, az átmenet lassú és épen a XVII-ik század végén és a XVIII-ik század elején olyan természetű a magyar írás typusa, hogy annak korát kisebb időkre megállapítani nem lehet. Ettől a tényről eltekintve, a magam meggyőződése a kéziratra, a melyet megtekintettem az, hogy a XVIII-ik század első évtizedeiből származik.

A papír kérdését illetőleg, annak még kevesebb bizonyító ereje van, — mert ha az a papiros csakugyan XVII-ik századi volna is, — tudnunk kell, hogy régente a jó merített papirost nagyon megbecsülték s a tisztán maradt félveket régi írásokról levágták és felhasználták. Csak a napokban volt a kezemben a miskolci magyar szabócéh jegyzőkönyve 1820—1868-ig. Ez egy bekötött, igen szép vízjegyes XVII-ik századbeli papírivekből álló káptalani elenchus, a melynek a régi időben teleírt négy első lapját kivágták s a többire aztán megkezdték jegyzőkönyveik írását 1820-ban. Ha véletlenül nincs ott a kezdő évszám, vajon szakember, pusztán a régi papír alapján állíthatná-e ezen jegyzőkönyvről, hogy a XVII-ik századból való.

A papírtöltény és a reávonatkozó vezényszó kérdése nem kevésbé rosszul áll. Papírtöltényeket használnak nálunk egészen 1866-ig, a töltésnél tehát a papirost mindig fel kellett tépni, illetőleg leharapni és mégis a legtöbb gyakorlati szabályzatból hiányzik a «Harapd el a töltést» vezényszó. Hát már most például az 1848/49-iki nemzetőrség szabályzatára, a melyben szintén nincsen benne ez a vezényszó, lehetne-e azt mondani, hogy 1670 előtről való.

A magyarázata a dolognak az, hogy a fejlődés folyamán a vezényszavakat igyekeztek mindinkább egyszerűsíteni, összevonni. Így lettek a 6—8 szavas régi commandókból egy-két szavas vezényszavak. Így maradt el a hosszadalmas «Harapd el a töltést»! vezényszó és beolvadt az egyszerű *Tölts!* vezényszóba. Hogy a Kemény-féle gyűjteményből is hiányzik, csak újabb bizonyítéka, hogy ez már a XVIII-ik század fejlődöttebb szabályzataiból való.

Alább közlendő és pontosan datált szabályzatunk vezényszavai hasonlóságuknál fogva mutatják, hogy a Kemény-féle jegyzék egy ily teljes gyakorlati szabályzatból lett kiírva.

Mindezek folytán, a korrend most már a következő lesz. Első ismert vezényszógyűjteményünk a II. Rákóczi Ferencz korabeli Badicz-féle, azután következik mindjárt 1722-ik évi itt közölt huszársági szabályzatunk, ezután sorakozik a Kemény-féle s utánna a gróf Károlyi huszárok 1736-iki vezényszavai.

Szabályzatunk itt következik:

**Tulajdon Exercitium. Comandó szók. Tromp, compagnia,
vagy sqvadron.**

Rendben! Két rendben állítatik az strásamester, vagy idősb kaprál által, melyre az hadnagy vigyázással vagyon, vagy más subalternus tiszt, ha ez nem volna és fölosztatik vonyásban, vagy divisióban az comenderozó tiszt parancsolatja szerint.

Fegyvert! Kardot vony egyszersmind az jobb kezével, az bal kezín által nyúlván és az kardjának markolattját meg fogván, mely is az övetzónél tartatik és az hegye, az vállán által bocsájtatik.

Vagy ha karabény parancsoltatik, már előre meg hagyatik, hogy föl oldoztassék, az horogban akasztassék és az csünek vigivel lefele eresztessék és így annak comandója után az közepe az jób kézzel meg fogatik, az agyat kiki az jobb czombjára teszi és az vigit az lova feje irányában, egy kevéssé meghajtván tartja, úgy hogy az jobb s bal kézrül való pajtására vigyázzon, egy-éranýosan tartassanak.

Marc s egyszersmind! Valamint két rendben áll egyszersmind megindul és macséroz egyenesen kifelé, további parancsolatig.

Abmarcs! Divisio, vagy vonyáskint abmacséroz minek előtt comendéroztatott: *Megállj!* s arra mikint induljon továbbá, ut præmissum.

Aufmarcs! A mikint abmacséroztatott divisio, vagy vonyáskint tudniillik szintén úgy aufmacséroztatik vagy ha aufmarcsban, contramarcsban köllött volna megindulni, hasonlóképen áll ismint rendeiben helyre. És úgy observáltatik az contramarcsban is, akár egész aufmarcsból divisio, vagy vonyásból essik, a képen formálja ismint magát a minimő positurában volt, midőn contra macsérozni kezdett.

Contramars! Ha helybül contra marséroztatik, mely ritkán történik, hacsak az terrenum mást nem engedne, jobb, vagy bal kézre comandó szerint, valamint két rendben áll az két első ember fél jobbra, vagy fél balra fordulván megindul és a többi hasonlóképen nyomában utánna csavarodik. Ha pedig abmarcsbul az két első vonyásban lévőket. Szélső ember ugyanis jobbrul, vagy balrul indul meg s utánnok az többi tagok következő képen folyvást minden két két vonyás ezen contramarsban csavarodik mindvégig, minden közhagyás nélkül.

Defilirozás! Midőn az utnak, vagy passusnak sorossága miatt egész contramarsban el nem lehetne menni, tehát egy rendben defiliroztatik az jobb kézrül való rend, valamint contramarsban vagyon, kezdvén holott egy egy ember takarodik az másika után oly observatióval, ha az első ember az jobb kézrül való rendbül megindul, az bal kézrül lévő rendbül való első ember is mindgyárt utánna csavarodgyik s akkor az defilirozó-rendben második lisen, következő képen a többi is úgy continuálja, de mihelt ismint a teresígre kimennek, azonnal két rendben separálják magokat, valamint annak előtte voltak.

Csavarodás! Csavarodni nem egyéb, hanem merőn s mindha zsinegen folya a tromp, az ő rendivel jobb s vagy bal szárnyával arra fordítani magát, a merre frontirozni akar mi okból kölletik. Ez pedig ily képen szokott meglenni, hogy balra köll az frontot csinálni, az bal szárnya állapodik meg és az jobb szárnya kezd csavarodni egyszersmind az egész rendekkel ígyhakkal, hogy szintin oly igényes lineában essik az csavarodás, valamint mikor kiállitatik a tromp és így a midőn már az bal szárnyán lévő első emberek érányában azaz egyenes distantiájában (aki helyibül meg nem indul, hanem egy talpon állva csavarodik az lineával) esik akkor megállapodik további parancsolattul várván. Ez mind egész rendekben, mind divisio, vagy vonyásokban hasonlóképen observáltatik.

Föl ülís! Ha az karabin az lovon vagyon, bal kézzel az kantárszár s az lónak az söríne megfogatik, ugyan az bal láb az kengyelben tétetik, s az jobb kézzel az nyeregnek hátulsókápája kaptatik meg, s avval az nyeregben veti magát kiki, de ha az karabin az pantalíron függne, azt veti először által az.

jobb vállán s úgy ül föl, a nyeregben lévén pedig az karabint ismét le ereszti az jobb oldalához, amint parancsoltatik vigível, vagy az agyával lefele.

Leszállás! Leszállani igyekeztén a tromp, jobb s balra téreességet csinálnak az rendek tagjai közt, hogy kiki elférhessen, azután az karabint, ha az horgon volna, az jobb vállán által veti, vigível lefele, az jobb kengyelbül lábát ki ömeli és bal kézzel kantárszárastul az lónak sörinit, jobb kézzel pedig az nyereg hátulsó kápáját megfogván leszáll, az lova fejéhez lépik azt az kantárszáron tartván s várván a további comandót.

Fordulás! Egész Tromp úgy szokott fordulni, hogy minden másik ember előre nyomakodik, s úgy fordul vissza tüstént előbbi helyére, holott az alatt amazok is, akik meg nem mozdultak téreességek lévén, megfordultak, de oly atentióval, hogy mindeniknek helye meg legyen és szoronkodni ne köllessék. Akar az második rendel először s akár mind a kettővel egyszerűsre mind practicalatthatik.

Jóbbra egészen! Balra helyre! Egészen meg köl fordulni az embernek, mint föllebb az fordulásnál megmondattott, ha egy helyben állva, jobbra fordulván egészen minnyájan, holott előbb már valamely téreesség adatott a tagok közt arra álván arczal, amerre annakelőtte az háta volt.

Balra egészen! Jobbra helyre! Balra szintén úgy cselekedtén, mint jobb kézre s itt egészen bal kézre fordulnak meg.

Jóbbra s balra! Balra s jobbra helyre! Annyit tiszten, hogy fele az rendeknek jobb kézre s fele bal kézre fordul, út superius.

Fél jobbra! Balra helyre! Fél jobbra úgy fordul mindenike, hogy az merre az jobb könyeke állott, arra fordul arczal s így csak fél fordulást tiszten.

Fél balra. Jóbbra helyre! Hasonlóképen csak arra fordul, amerre az bal könyeke állott.

Kettőzés! Ritkán történik az lovasságnál, mivel ordinarie csak két rendben áll, noha szükséges volna, tehát az első rend az tagjai közt ami téreességet csinál, hogy minden két ember közt az harmadik elférhessen s arra az második rend (aki az első rendel hasonló distantiában helhezheti magát, hogy egyik az másikánál rövidebben ne álljon) előre nyomakodik és az első

rendnek megnyitott tagjai között áll, kettőből egy rendet formálván s ha ismét kettőben vitélik, tehát azok, az kik kettőztek, azaz dupláztak, előre nyomakodnak, vagy vissza csatoltatták lovaikat, ha előre téresség nem volna s mint az fordulásban megmutattattott, megfordulnak s ismét az második rendet állítják helyre. Ha pedig gyalog szállván négy rendben vették az népet, négygyel szintin így cselekszik, mint a kettővel.

Három rend is már abusuban ment, niha formáltatik, csak holott az népet három rendben állítatik s osztatik föl, mint a két rendben és hamar kettő volna s abbólis hármat el köllene formálni, tehát az első rendnek jobb s másodikának s bal szárnyával repartáltatik az népet, amazokhoz képest egyenlőség szerint és így indul az első rend, elmaradván tőle ami repartáltatott s ugyanazon mozdulásban rendből esett, obstringenti s bal felül előre léptet és conjungálja magát, amazzal magát az első s második rend közt, mely utóbbi ezután harmadikára válik, de ezen mozdulásban úgy köll vigyázni az distantiára, hogy az rendek non obstante ily mozdulást tesznek és magok közt más-ként formáltatnak; mindaz három egyenlőképen esik s continue nyomakodgyik, de lassan. Hogyha pedig háromból ismét kettő csináltatik, amely rész az első rendből jött, oda csavarodik s előbbi helyhez kapcsolta magát, amaz pedig mint egy elmara-dozván, bevárja miglen az harmadik rend éli ahoz áll, mint annak előtte vala s ujabbán két rend lészen.

Kardal! Kardal úgy operál kiki, amint parancsoltatik, kiért arra vigyázz.

Tüzelés! Lóháton comendéroztatik: *Karabinyt!* már akkor praevie megmondattott, hogy tüzelishez kiszüljenek, következőképen az karabinyok az pantaliron fügnek, az csüvel fölfele és így az karabinnak közepe fogattatik meg, fölemeltetik s egy-szersmind az sárkánya fölvonatik, az bal kézzel elől meg fogván *Czízolatok!* melyre az karabiny fél emberre, azaz annak, aki ellent áll az övihez vagy nyereg kápájához czízolatatik (egy vagy mindakét rendel divisio, vagy vonáskint) jobb kezével az orcájához fogván, bal kezével pedig kantárszárastul tartván: *Tüzet!* egyszersmind kisütik, mint ha csak egy pattanás esett volna, aival ismét leeresztetik az karabiny, mint annak előtte állott,

mikor fölemeltetett s vagy pisztolyhoz vagy kardhoz fog kiki, amint parancsoltatik, ha pisztolyhoz a jobbik részről valót kivonja, a csünek végít az bal kezével tartja, hogy az jobbal könnyebben fölvonhassa s előtte fölfele tartja végivel, comendéroztattván pedig *Tüzet!* azt is fél emberre czilozza, kilövi s vissza teszi és úgy cselekszik az másikával.

Gyalog ellemben ha tüzeltek, lábhoz titetik az karabény, azután comendéroztatik: *Készületek!* s arra közelebb veszi az jobb lábát, az lábhoz, az karabényt maga elejben fölfogja, hogy az csüvel feléje álljon s az sárkányát egyszersmind fölvonja: *Czilozzatok!* Az jobb lábával hátrább áll, de oldalt az bal lábától mintegy megtámasztva és az testével előre hajulva esvén, az karabényt pedig jobbik karja hajlásában az melyihez fogja, az hüvelykét az sárkányrul elveszi (melyet mindaddig azon tartott, hogy véletlen le ne csattanyik) s avval az ágyat fölül megszorítja, az mutató ujját az rántójánál meghagyja, amaz három ujját pedig az markolathoz vonja, holott az két könyököt is meghajtya és az bal térdit, az fejét ellemben merőn és az karabiny végít fél emberre tartya s czélozza, *tüzet!* egyszersmind adatik; de az exercitiumban csak az sárkány számoztatik meg, sokszor pedig egyedül az serpenyő taszítatik hátra az jobbik hüvelkével (vagy néha csak fölporoztatik, de meg nem töltetik s néha tüzelis, de igen is ritkán). Comendéroztatik: *eresztitek le az karabint!* és mint mind a két kezével maga elejben veszi, az jobb lábát is az lábhoz visszahúzza, az hüvelket az sárkányon tartván egyszersmind visszahúván maga állásában és az hüvelykét ujjait az előbbi pozitúrában helheztetvén. *Törülitek az serpenyőt meg!* arra az karabiny egyenes línéába vétetik jobb kézrül az övikhöz tartván fogását s kifele az csüt, mely közt az jobb lábat is hátrább veszi, megtörüllí, *vegyetek töltést!* az lódingbül, mely már azelőtt kicsatoltatott, egy töltis huzatik ki és fölemeltetik; *porozzátok föl az karabinyt!* kiki az fogaival föl szakasztja az töltést, fölporozza az fegyvert, két első ujjak közzé tivén, azután az töltist, *zárjátok bé az serpenyőt!* egyszersmind reá huzatik az födele s az jobb-kéz az sárkány után helheztetik, az jobb lábbal is az lábhoz helyre állván, holott az karabény fölfogatik egyenesen maga

elejében de az sárkánnyal kifelé és az jobb lábat téresebben állítja, *készületek az töltéshez!* az jobb lábbal kilépetik s avval együtt az karabény bal kézre fordítatik az kard mellé, leeresztvén az ágya fejét, s jobb kezével az csünek vigít tartván: *Töltésűtek meg az karabínyt!* az töltis az csüben eresztetik, az puskavessző kihúztatik s avval leveretik, azután pedig ismint helyre titetik. *Őmellítetek föl az karabínyt!* annak szokása szerint maga elejben vévin, ut *supra lábhoz!* hasonlóképen mint fölül megíratott; az jobb lábhoz visszatéttetik az ágya fejével az lába feje mellé az csünek vigít jobb kezével tartván.

Ellenkezés! Lóháton az karabíny, ha idő adatik ahoz az horgon függve töltetik meg, szaporán bánván vele, hogy az pisztolok is úgy maga előtt az nyereg fejében állítván ezeket.

Ennyihány, vagy több s kevesebb ember küldetik ki ellenkezésre, ha az szemközt jövő ellenség vagy megállapodik vagy ismint retirálni kezdi magát s innendis a tromp fortélyából, nem örömet mozdul ki, hanem inkább magára várná, mely közt ha az ellenkezők megtolatnak, trompjok háta megí veszik magokat, mellettek elmenvén s hátul azonnal rendet formálván s ha amazis ismint eltüzelteknék az trompáltal, ezek viszont az hátán teremnek, vagy sokszor csak az kétféle trompok közt is történik mi olyas ellenkezés, holott majd egy, majd más fél nyomakodik meg.

Retirada! Midőn valamely tromp magát retirálni kintelenítetik az ellenség előtt, az hátulsó rendit indítja meg, mely is 25, 30 vagy 40 lépésnyire megáll s ismint szemközt fordul, azután az első is hasonlóképen egészen fordul, jobb, vagy bal kézzel utánna csavarodik szintén annyi distantiára, mint amaz, melytől addig tüzivel oltalmaztatik és úgy continuálja, míglen securitást nem talál, vagy az ellenséget el nem vetheti.

Circulus! Circulus amikor formáltatik az trompnak közepin lévő első és hátulsó rendben álló három ember helyből ki nem mozdul, hanem az jobb és bal szárnyának szílei csavarodnak meg, befele, úgy hogy nagyobb distantiát magok közt az tagok ne hagyjanak, mint volt a midőn csavarodni kezdetek és úgy lassan continuálván, míglen a szílek öszve nem jönnek, holott megállapodnak és olykípen az circulusnak szükséges kerekded-

sigit observálván, mind az rendek, mint tagok proportionálják magokat. Hogyha pedig ezen circulus ismint felbontatik, tehát említett két szíleken álló két első ember contramarcban az circulusban béléptet annyira, hogy megfordulhasson jobbra s balra egyszersmind s arra kifelé nyomakodnak előbbi helyeket megtartván, a többi is azomban ezek által térességek esvén, állóhelyekben visszacsavarodnak jobbra s balra olyképen csavarodnak helyekre, a honnend kiindultak, hogy egyszersmind odaérhessenek egyenes lineában, ott pedig (valamint fönt az fordulásnál említett) tartózkodás nélkül megfordulván mind a két rend azon három meg nem mozdult emberen kívül, az kik az frontot s középit az lineáknak pro centro megtartják, melyekhez az két szárnyok is alkalmaztatják magokat, hogy lyuk közöttük ne maradjon, — az előbbeni poziturában helhezeti magát.

Triangulus! Az Triangulushoz három egyarázó fele osztatik föl az nép, melynek egyike, úgy mint az középső kimozdul annyira, hogy az másik kettőnek is téressége lehessen, a közt pedig ezek is jobbrul s balrúl utánna nyomakodnak olyképen, hogy elérvén az distancziát jobbra s balra csavarodnak és az elsőnek két szíleikhez kapcsolják magokat, az frontot kifelé szoritván és az másik két szíleit magok közt öszvetörvén, hollott az triangulus lisen belőle. Midőn pedig ismint fölbontatik, valamint az tiszta találja az első, második, vagy harmadik divisió, vagyis oldala az triangulusnak mozduljon először, úgy eslekesznek s amaz kettő de solito, fordulván in suis distantiis sequitálják az előbbi helyeket, s ott is mint két rendben álljanak, vigyázván oda érkezzenek egyszersmind s azért az első amazoknak időt enged s jobb s bal kézre mellé vehessék magokat, az fordulásban együtt menjen víghez.

Quadrangulus! Ez is ugyan úgy migyen víghez, hogy négy részre osztatik föl az nép egyenlőképen, az első kiindulván, egész aufmarchban, az második balrul, az harmadik pedig jobbrul utánna ereszkedik, vagy contramarchban helybül, ha siető, vagy exercitiumban egiszlen s ha ahol megállapodik az első jobbra s balra csavarodnak kifele és az két vígíró, az elsőnek két szárnyaihoz kapcsolják magokat, egyenes lineában, holcitt

nyomokban az negyedik is ott terem egész aufmarcsban és jobb s bal szárnyainak végeivel amaz második és harmadik résznek innenső két széleinél visszafelé fordulván frontal, azokhoz kapcsolja magát, melyel az négy szeglet kitelik. Midőn pedig felbontatik ezen utóbbi rész indul meg legelőször, vagy mint parancsoltatik, s előbb helyére nyomakodik, ott megállván, mint annak előtte helyezettett, hasonlót cselekedvén a többi részek is, de ennek is mint egy motonban költetik meg lenni.

Gyalog strása! Az gyalog strása az kimutatott parada helyen megjelenik minden regyel, holott az karabínyát maga rendiben, vagy előtte leteszi kiki, vagy megtámasztja, aminő az helynek alkalmatossága. Oda érkeztvén pedig az adjutant, rendben áll, ki is præsentált vele s úgy osztja föl annak rendi szerint, a ki hova esik az altisztekkal s azután ugyan præsentálva megindította, az felváltó helyre érkeztvén, ha téresség vagy az új strása az az előbbennek balszárnyához kapcsolja magát hasonló lineában, megadván néki az tartozó jobb kezét, vagy ha el nem férnének olyképen és más ellenében állanak meg, úgy hogy az két egymást fölváltó altiszt épen szemközt essenek, azután az parancsotot kiveszi az új strása altiszt az másikátul s mindketten elmennek, az fiók strásák fölváltására, postaj mutatására visszaérkeztvén pedig az régi strása elmacsérozik és az új azonnal helyre nyomakodik.

Præsentatio! Midőn az præsentatio comendéroztatik, már azelőtt lábnál lévén az fegyver, *először* az jobb kéz, az karabínynak közepére leeresztetik, *másodsor* fölemeltetik egyenesen az ember eleibe, úgy hogy az aczilja kifelé fordítva az öve irányában essik, egyszersmind az bal kézzel az jobb kezint által megmarkoltatik. *Harmadsor* pedig az jobb kézzel az markolattya fogatik meg, s azután az karjára eresztetik. Az bal kézzel azt az aczilja felé tartván, úgy az két első ujjá közé esik az serpenyőnek tolja, az jobb keze ellenben úgy álljon, hogy az hövelke az sárkány mellett letéssék egyenesen, az első ujjá alul az rántója kívül, annak három ujjá pedig hátrább helyheztessek, az karabinnak csüjt maga fele fordítván s olyképen merően állván s a két könyökét kitarván, a mellett az lábaival is magát

megtámasztván, annak a szemiben nézzen, akinek praesental. Víge livin az praesentationának: *Lábhoz!* comendéroztatik akkor *először* ismét maga eleiben fogatik az karabiny, az morkolatnál jobbal s az ballal az aczélján föllül az rudnak közepinél tartván. *Másodszor*, az jobbal az csünek víge az éránzónál fogatik meg s azzal *harmadszor* az jobb lába feje mellé tétetik az agya feje s úgy tartatik.

Fegyverkedés! Gyalog szálván kiki kardgyok az nyakában veti. Láb alatt ne alkalmatlankodgyik az karabint az keziben veszi s fél pisztolat s ha paranesoltatik az őv közé tolja, arra, ki áll rendiben (minden három s négy ló mellett egy ember maradván) s azt cselekszi, a mi comenderoztatik.

Nagy Pénteken. Visszafordítatik az karabény, tudniillik lábbal maga elejben vétetik *először*: arra *másodszor* az jobb kezével fölfelé fordítatik az agya feje, az bal kézzel mingyárt mellette megfogatik és az balkarja alatt az derekán keresztül vétetik. *Harmadszor*: az jobb kézzel az vigin belül megfogatik s úgy tartatik, mind mikor megindulnak s egymást fölváltják a strázsák, mind mikor az fiókstrásák föl s alá sétálnak postokon.

Az állításban pedig az karabinok az agyokkal fölfelé s az viggel lefelé fordítattnak annak rendiben s ha az fiókstrásza is úgy teszi lábhoz, hasonlóképen cselekszenek az patrolok s afféle szolgálatban levők is.

Temetis. Gyalog késérvén az holttestet, szintén úgy fogatik az karabiny, mint nagy pénteken, midaddig, míglen az sirban nem tétetik s akkor pedig comendéroztatik *lábhoz!* (s ha tüzel-tetik, ahoz készül kiki, mind fölül megiratott az tüzelésnél). *Presentáljatok!* s avval ismint vissza mennek az parada helyre s eleresztik a népet. De ha lóháton, kiki az kardgyának hegyit fogja s a markolatlyát az vállán által eresztzi, az trombitás pedig ha vagyon s illeti az sartinon, fujja meg az marcsot kifele, de az tüzeléskor egész hangal ad jelt annak szokása szerint, — következendőképen az remancsban is felteszi az sartint. De a sirban tétetvén a test, (hasonlóképen, ha tüzet köll adni, ahoz fogatik comendérozván: *Fordítsátok meg az kardot, tegyíték el, az tüzelishez készültek, karabinyt!* s a többit, mint az tüzel-

lisben lóháton fönt említett) visszafordíttatnak az kardok és elmacsároztatik az paráda helyig, honnend annak szokása szerint elbocsátyatik, s eloszlik az comandó, kiki maga trompjához, compagniájához, vagy sqvadronnyához térvén; ezen exercitium-beli numerusoknak nagyobb része először s míglen a nép jól nem capiálja, mind gyalog migyen vighez, s azután lóháton ami lovast illet.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

Középkori magyar hadisátor.